پوهاند عبدالحی حبیبی ۲۰۱۸/۱۱/۲۴

اخوند پنجو

او د دې ډلي کارونه په پښتو ادب کي

د پښتو ادب په منځنۍ دوره کي تر ۹۰۰ هـ وروسته په ځینو لویو کورنیو او سیاسي او دیني ډلو کي روزل سوی دئ. په دې دوره کي پښتانه په یوه اوږده حیاتي مجاهده گرفتار وه او د دې ملي مجاهدې یو ډېر مهم مرکز هم د اټک را په دېخوا د پښتونستان سیمي او غرونه وه.

دلته ملي رجالو او د پښتنو رهبرانو د مغولو د غښتلي او لویي شهنشاهی سره چي مرکز یې ډیلي و مقابله کوله، او د دوی د نهضتونو او ملي حرکاتو اساس هم د آزادی ساتنه او د پښتنو د ملي موجودیت خوندي کول و.

له دې حرکت سره پر اړخ یو بل محرک هم تل موجود و، چي دوی به د دیني تبلیغ او تلقین له لاري خپل هغه لومړی ملي مقصد ټینگاوه او د دې تلقین له پاره نو دوی پخپله ژبه د خلکو پوهونه او ځیرونه لازمي گڼله.

په داسي یوه اجتماعي او سیاسي چاپېر کي نو ملیت او دین او ادب ځنگ پر ځنگ سره تله او موږ وینو چي د پښتو ادب په تاریخ کي ځیني درنې او لویي کورنی او ډلي پیدا سوي، چي د اجتماعي او دیني او سیاسي لوړو مقاصدو له پاره یې د پښتو ادب هم پخپله غېږ کي روزه او زموږ د ژبې ځیني گرانبها آثار او کتب د دغو کورنیو او ډلو په غېږ کي پالل سوي دي.

په دې سلسله کي موږ دغه درنې کورنی پېژنو:

١. د یوسفزو گڼه او لویه کورنی، چي ملک احمد او ملک گجو یې سیاسي مشران او شیخ ملي یې اجتماعي او دیني مشر و او د شیخ ملي په لاس دوتر (دفتر) په پښتو ولیکل سو.

٢. د شیخ رحمکار کاکاخېله کورنی چي د ختکو څخه وه او د ده ډله.

٣. د خوشحال خان ختک کورنی او ډله یې.

٤. د پیر روښان کورنی او ډله یې.

۵ .د اخوند درویزه کورنۍ او ډله يې.

٦ .د سلطان محمد ګدون او شیخ پنجو ډله.

دا کورنۍ او ډلي یوازي د اټک او خیبر تر منځ د پېښور په سمسوره وادي کي تېري سوي دي، چي ډېر د پښتو ادبي آثار او کتب او د شعر دېوانونه او د تاریخ کتابونه پکښي لیکل سوي دي او که سړی نوره پلټنه او ګروېږنه وکي نو ښایي چي دغسي نوري ډلي او کورنۍ هم مینده کي، خو دلته به زه یوازي د اخوند پنجو پر ډله باندي د تاریخي واقعو په رڼا کي لږ څه درسره وږغېږم :

هغه وخت چي د پښتنو ټولواکي او د لودیانو د درني کورنۍ برم په هند کي راغوځاږېدونکی و او بابر مغولي بریالي د پښتنو بېړۍ غرقولو ته ملا تړلې وه، د بر اباسین پر دې غاړه او پوري غاړه کي د مهابڼ تر لمنو یو د آزادۍ او ملي تنظیم او دیني اصلاح تحریک روان و، چي مشر يې سلطان محمود ګدون (یو کاکړ پښتون) و، او دغه کډون قوم د هزاره په وادي کي د مهابڼ تر غره پوري پراته دي(۱). سلطان محمود یوه ډله غښتلي او خورا ننګیالي شاګردان او پیروان وروزل او د ده په شاګردانو کي یو سړی ډېر مشهور سو، چي نوم يې سید عبدالوهاب او د سید غازي زوی و، دده پلار سید غازي په هند کي د لودیانو سقوط په سترګو لیدلی او پښتونخوا ته راغلی و، ده د یوسفزو په یارحسین کي د ملک ګجو خان تر سیوري لاندي ژوند کاوه، څو چي په ۹۸۹ هـ په اټک کي وفات سو او هوري ښخ دئ.

سید عبدالوهاب تر سلطان محمود وروسته د پښتنو مشر سو او د ده د خلافت چوغه يې واغوستله او هغه وخت چي عمر يې ۴۸ کاله و په ۹۹۰ هـ د پېښور اکبرپورې ته راغی او دلته يې له اټکه تر خیبره یو ملي او روحاني تنظیم جوړ کړ، او د عمر پر ۹٦ کال د رمضان پر ۲۷ مه ورځ دوشنبې ۱۰۴۰ هـ همدلته مړ سو او قبر يې تر اوسه هم معلوم دئ، خلک يې ننګوي.

دی په اخوند پنجو له دې جهته معروف سو چي د اسلام پر پنځ بنا به يې ډېر تډکید کاوه او دغه دده د دیني تبلیغ موخه وه، خو دې سړي او د ده ډلي د طریقت د سجادې سره سره توره هم په ترخ کي لرله، او کوم وخت چي د پښتنو یو مشر شیخ فاضل خدرزی په بېلوت کي د ده مرید سو، نو د اخوند پنجو توره لا تېره سوه، او نفوذ يې په ټوله پښتونخوا کي خپور سو، حتّی رضواني وايي : چي په ۹۹۳ هـ اکبر پاچا هم په اکبرپوره کي ده ته راغلی و(۲).

عبدالوهاب دوه ورونه عبدالرحمن او عیسٰی درلوده او دغه عیسٰی ځیني تډلیفونه هم لري، او تر ده وروسته د پښتنو د دغي ډلي ریاست عبدالرحمن ته ورسېده(۳) او اخوند یونس هم د ده له مشهورو شاګردانو څخه و، چي په خاد کي يې مزار تر اوسه هم ډېر مشهور دئ.

د اخوند پنجو په شاګردانو کي دوه ورونه اخوند چالاک او اخوندسیاک (عمر) خورا شهرت لري او د ختکو څخه تر ننګرهاره د دوی نفوذ خپور و، دوی د افغانستان له شمالي خواوو څخه ختکو ته راغله او د چغرزو او اباسین او کابل، بګرام او هزاره او بونیر په غرو او سیمو کي يې د جهاد هنګامه توده کړه، د هغه وخت ډېر مشاهیر لکه : جمیل بېګ د خوشحال خان ورور او عمر خان د شیوې رئیس، او باکوخان د پنجتار مشر او اخوند شاه د

هوتي مردان او د غرغښتي يارخان د دې ډلې مهم غړي وه، او شيخ رحمکار کاکا صاحب هم له دوی سره ملګري کوله (۴). د دغې ډلې يو هدف دا و چې د هزاره په شمالي غرو کې د کشمير وادي او کاغان، پکلی او الايي او ننډهار او چيلاس پوې ځيني خلک وه چې په دوی کې اسلام نه و خپور سوی او د هغو مشر دوما نومېدی، نو دغو پښتنو دغه خلک د اسلام په دين مشرف کړه او هر ځای يې مساجد جوړ کړل او بل سياسي او ملي مقصد يې دا و چې د مغولو په مقابل کې خپل ملي محاذ قوي کاندي او د هغو د تجاوزاتو مخه ونيسي.

د دوی ملي قوا اوس د باکو خان په قيادت او د ملا چالاک په فتوا تر پنځو زرو تنو پوري له يوسفزو څخه تشکيل سوې وه، نو دوی په پکلی کې د چهاچل کلا ونيوله او هلته يې د آزادۍ پرچم لوړ کړ، مګر اورنګزېب د مغولو امپراتور په ۱۰۷۷ هـ د کابل صوبه دار ميرخان او د اټک فوجدار کامل خان د ډېرو قواوو سره پر دوی وګمارل.

دلته د افغانانو ملي قوا تر ۵۰ زرو پوري ورسېده او د اورنګزېب پاچا له ظالمو لښکرو سره يې خورا کلک او لوی لوی جنګونه وکړه. اورنګزېب خپل يو خونخور او زلند لښکري قوماندان اغر خان هم دلته راواستاوه، ده د ډېرو پښتنو سرونه ور پرې کړه او په کابل او پېښور کې يې له هغو څخه کله منارونه جوړ کړل.

د مغولو درباري مړرخان د دغو جنګو حال داسي ليکي چې:

په يوه جګړه کې د دوو زرو تنو پښتنو سرونه پرې کړل سوه او هغه يې ډيلي ته واستول، او هلته يې يو جګ کله منار ځني جوړ کی.

د مغولو مړرخان دا خبره مني چې دمخه د ډيلي پاچهانو د پښتنو په داخلي ژوند او کارونو کې مداخله نه کوله مګر کوم وخت چې اورنګزېب دا ترتيب مات کړی نو يې نتيجه دا سوه چې ټولو پښتنو د دوی په مخ کې قيام وکړ، او دا هنګامه د ۱۰۷۷ هـ کال تر شواله هلته توده وه.

د دې ډلې علمي کارونه :

د چالاک ملګرو او د اخوند پنجو شاګردانو ځيني ديني او علمي کتابونه په فارسي او عربي او پښتو هم ليکلي دي، چې د دې ډلې د پوهني ذوق او علمي نشاط ښه ځني ښکاري، او دا راته څرګندوي چې دوی يوازي جنګي او ديني مشران نه وه بلکي د علم او قلم خاوندان هم وه او پخپله چالاک دغه کتابونه کښلي دي :

فتاوای عربيه، بحر الانساب د پښتنو او ترکانو او ساداتو او د طريقت د مشايخو انساب، دريم کتاب يې غزويه و، چې د خپلې ډلې غزاوي يې له کوهستاني کافرانو سره شرح کړي وې، څلورم کتاب يې مناقب اخوند پنجو و په فارسي.

دغسي هم شيخ عبدالرحمن بن ميان علي د اخوند پنجو مناقب په فارسي کښلي وه، چې دغه مناقب په ۱۱۹۸ هـ د اکبرپوري شاعر [خاکي] د [مناقب خاکي] په نامه نظم کړل او شيخ عبدالغفور عباسي پېښوري هم د اخوند پنجو مناقب وليکل.

د دوی پښتو آثار:

په دغه ډله کي چي د پښتو ادب له پاره څه خدمت سوی دئ اوس ما ته دغه درې کتابونه معلوم دي :

(۱) پخپله عبدالوهاب په درو ژبو پښتو، فارسي، هندي خبري او لیک کاوه، ده د حنفي فقهي مشهور کتاب کنزالدقائق په پښتو منظوم کړی و.

(۲) د اخوند چالاک یو مرید ملا مست زمند و، چي په پښتو یي یو کتاب سلوک الغزات ولیکه، دا کتاب منثوري او منظومي برخي او تاریخي او حماسي مضامین لري، خلکو ته د غزا تشویق کوي او د خپل پیر چالاک مدح کوي او د خپلي ډلي د جنګو او غزاوو احوال لیکي. د دې کتاب یوه ناقصه واحده نسخه د کابل د مطبوعاتو په کتب خانه کي سته او پښتو ټولني رانیولې ده.

(۳) میان پادشاه د اکبر پوري د کندي شیخان اوسېدونکی دمخه ذکر سوی (مناقب خاکي) له فارسي څخه په پښتو منظوم ترجمه کړ او د لومړي او دریم کتاب خطي نسخي د پېښور په شاوخوا کي پیدا کېږي، او رضواني په تحفه کي د دې ډلي د رجالو احوال او مناقب په تفصیل سره لیکي(۵).

لمن لیکونه :

۱ .حیات افغاني، ۲۴۶ مخ.

۲ .د رضواني تحفی الاولیاء ۳۴ مخ.

۳ .تذکرئ الابرار، ۱۸۵ – ۱۸۸ مخونه.

٤ .تذکره ۱۳۲ مخ، تحفه ۳۲ مخ.

۵ .کندهار مجله، ۱۳۴۱ ش کال، دریمه ګڼه، ۳ مخ.

پایان